

Multatuli leeft in Lebak

FSC
www.fsc.org

MIX
Papier van
verantwoorde herkomst
FSC® C004472

Arjan Onderdenwijngaard

Multatuli leeft in Lebak

Honderdzesig jaar *Max Havelaar* in Indonesië

© Arjan Onderdenwijngaard, 2021
Omslagontwerp Sander Patelski
Omslagillustratie © Arjan Onderdenwijngaard

ISBN 978 90 445 4374 2

NUR 320

Voor Hein & Wil, van wie ik altijd mezelf heb mogen zijn.

Voor Theo, die me de liefde voor literatuur bijbracht en de deur naar Indië en Indonesië opende, waardoor wij gedurende dertig jaar werelden vol kennis, ervaring en avonturen konden binnentreden.

‘Waar ge een individu hoort spreken over principes... wees voorzichtig.
Waar ge een staatsman hoort spreken over systemen... wees voorzichtig.
Waar ge een godgeleerde hoort spreken over dogma’s... wees voorzichtig.’

– Multatuli, *Ideeën*

Inhoud

1. Leeft Multatuli in Lebak? 9
2. In de moddersporen van *Max Havelaar* 21
3. Ik heb veel geleden 35
4. 'Ik wil gelezen worden' 48
5. 'Le roi est mort, vive le roi' 63
6. 'Gehuldigd moet en zal er worden...' 77
7. Tot leering en vermaak 92
8. Saïdjah en Adinda 111
9. 'Dan zou ik mijn boek vertalen' 129
10. Honderd jaar dood, maar nog springlevend 142
11. De Multatuli-leestuin 156
12. Hoe Multatuli icoon van Lebak werd 168
13. Festival Seni Multatuli 184
14. Nadat Multatuli vertrok 200
15. 'Er is veel te arbeiden in uwe landstreek' 222
16. Multatuli leeft in Lebak! 244

Dankwoord 267

Verantwoording 268

Hoofdstuk 1

Leeft Multatuli in Lebak?

‘Ik ben makelaar in koffie, en woon op de Lauriergracht, no. 37. Het is mijn gewoonte niet, romans te schrijven, of zulke dingen, en het heeft dan ook lang geduurd, voor ik ertoe overging een riem papier extra te bestellen, en het werk aan te vangen, dat gij, lieve lezer, zoëven in de hand hebt genomen, en dat ge moet lezen als ge makelaar in koffie zijt, of als ge wat anders zijt.’

Zo begint het beroemde boek *Max Havelaar of de koffieveilingen der Nederlandsche Handel-Maatschappij* van Multatuli.

Het verhaal dat ik u wil vertellen heeft een ander begin.

Ik ben NIET Wouter Waanman, Executive Producer van Dreamworks, makelaar in dromen. Nee, beste lezer, in de opzingszin moet ik u al teleurstellen. En nee, ik ben ook geen neokoloniale expat, woonachtig in een paleis in Citra Gran Cibubur in Zuid-Jakarta. Met prachtige binnentuin, met zwembad en bar, een ruime living, 4 *master bedrooms* en 6 gastenkamers met eigen badkamers. Met 8 bedienden en 6 bewakers in ploegendienst. En ‘Nee, driewerf nee’, zou mijn vader zaliger hebben gezegd, het is ook mijn gewoonte niet om romans te schrijven of zulke dingen, en het heeft dan ook lang geduurd voor ik ertoe overging om achter mijn laptop plaats te nemen, en het werk aan te vangen dat u, lieve lezer, nu in handen hebt, en dat u lezen moet als u geïnteresseerd bent in Multatuli, *Max Havelaar* gelezen hebt of van plan bent te gaan lezen. Als u nieuwsgierig bent naar wat er met het boek in Nederlands-Indië en Indonesië is gebeurd na het

verschijnen. Of als u meer wilt weten over het hedendaagse Indonesië. Wellicht hebt u het gekocht, zomaar omdat u het omslag mooi vond of de titel u intrigeerde. Het kan zelfs zo zijn dat u een van de weinigen bent die zich hebben afgevraagd hoe het het geknevelde volk van Lebak is vergaan nadat Multatuli er vertrok. Nee, ik ben ook geen wetenschapper. Mijn verhaal kent ongetwijfeld veel tekortkomingen. Ik zal u ook niet lastigvallen met honderden voetnoten. En nee, nogmaals nee, mijn laptop bevindt zich ook niet op een klein, koud kamertje van een derderangshotel in een Europese hoofdstad.

Makelaar in verhalen

Toch zijn er wel degelijk overeenkomsten tussen het verhaal van de man die groot is geworden onder zijn schrijversnaam Multatuli en mijzelf. Dan heb ik het uiteraard niet over het uitzonderlijke talent en vakmanschap waarover Eduard Douwes Dekker beschikte als redenaar en schrijver. Noch heb ik het over het leed dat hem is overkomen of eigenlijk dat hij over zichzelf heeft doen afroepen. Want romantici, idealisten, utopisten, dromers als hij – en ik evenzo, hoewel zeker in mindere mate, beste lezer, als ik eerlijk ben – roepen deze ellende meestal over onszelf af. Door de keuzes die we maken om het onrecht te bestrijden, het arme volk te verdedigen, de monddode een stem te geven en als makelaar in verhalen, getuige van de tijd waarin we leven, met vallen en opstaan een bestaan proberen op te bouwen.

Nee, niets van dit alles. De overeenkomst is veel banaler. Ook ik schrijf aan een tafeltje in een klein kamertje waar ik sinds een paar jaar mijn intrek heb genomen. Een ‘indekos’-kamertje, hoewel ik het meer zie als een uit de kluiten gewassen koffer. Naast een matras op de grond, een kast met mijn kleren, een rekje met de boeken die ik nodig acht voor mijn schrijfsels, een foto van mijn

voormalige partner Theo en wat achtergelaten spulletjes van de vorige bewoner van de kamer past er niets meer in. Koud is het zeker niet. Eerder het tegenovergestelde. Een ware sauna is het. Midden op de dag gutst het zweet me van het voorhoofd en loopt het langs mijn rug. Doet de hitte mijn oksels walmen en mijn ondergoed klam aan mijn kont kleven, want een airconditioner kan deze scribent zich niet veroorloven. Net zoals Douwes Dekker het weinige geld dat hij bezat niet durfde uit te geven om de kachel nog eens flink op te stoken. Evenals Douwes Dekker, die zijn transitie naar Multatuli onderging toen hij *Max Havelaar* schreef op dat koude kamertje, bezit ik schulden. Veel schulden. Schulden die niet zomaar weg te werken zijn, zelfs niet door zuinig te leven of het schrijven van een boek. Een verschil met Douwes Dekker en mijzelf is wel dat ik deze schulden niet heb verworven door deelname aan kansspelen en nachtelijke uitspattingen in casino's, kuuroorden, Jakartaanse *rooftop lounges*, chique clubs en karaokebars, me engagerend met de Indonesische upper class en mooie vrouwen verleidend. Nee, mijn schulden stapelden zich op doordat ik koste wat kost mezelf wilde en wil zijn.

'Goddank, riep Tine, dat je eindelijk jezelf kunt zijn', nadat Havelaar zijn verzoek tot eervol ontslag had ingediend bij de gouverneur-generaal. Max kan eindelijk zichzelf zijn. Zeker geen koloniaal ambtenaar, dat was duidelijk. Hoewel de positie van gouverneur-generaal, verlicht koloniaal heerser, over zijn eilandrijk hem als dromer lokt. Om eindelijk zijn gelijk te halen. Om alle Saïdjahs en Adinda's een gelukkig bestaan te geven, zonder onrecht, mishandeling en knevelarij. Nee, wellicht toch liever schrijver, redenaar zijn? 'Ik wil gelezen worden.' Ook ik wilde weer mezelf zijn, eindelijk weer mezelf zijn! Mijn schulden zijn ontstaan nadat Theo was overleden en ik werkloos en wezenloos een nieuw bestaan probeerde op te bouwen met de ruime kennis van en decennialange ervaring in en met Indonesië. 'Het prachtig rijk van Insulinde dat zich slingert om de evenaar, als een gordel

van smaragd.' Daar is in de Lage Landen van het nieuwe millennium totaal geen interesse meer voor. Het is nu alles China wat de klok slaat. Hoe anders was dat in de jaren negentig toen Theo ziek werd en wij niet meer in staat waren op en neer te blijven reizen tussen Indonesië en Nederland, waar wij al bijna twintig jaar al radio makend, schrijvend, fotograferend, reizen organiserend, cursussen verzorgend en lezingen gevend onze dagelijkse portie rijst of stampot, naargelang de plek waar we verbleven, mee hadden verdiend.

Na er bijna tien jaar gedwongen tussenuit te zijn geweest en me niet te hebben kunnen bijscholen tijdens de digitale revolutie die buiten ons huis om zich heen greep en in bijna alle gelederen van de samenleving doordrong, zit er in het nieuwe millennium, zonder een drs. of bachelor of master, niemand op mijn kennis te wachten. Zelfs zij die die titels wel dragen, zijn niet verzekerd van een goede betrekking. Zo komt het dan ook dat ik, tegen beter weten in, een nieuwe toekomst zocht in Indonesië, waar ik nu als kunstkoelie werk verzet in de wereld van kunst en cultuur, met als rode draad de door Nederland en Indonesië gedeelde geschiedenis.

Het pak van Arjan

Iets anders wat Multatuli en ik delen is dat ook ik, in de eerste twintig jaar samen met Theo Wilton van Reede en gedurende de volgende twintig jaar alleen, kennis over Indonesië verzamelde. Een enorm 'pak van Sjaalman'.

Duizenden krantenknipsels, honderden uren audio- en video-opnamen, vele tienduizenden foto's, negatieven en diapositieven. Sinds 2010 harddiscs; vele terabytes aan foto's en andere digitale bestanden. Daarnaast de paraferalia en memorabilia, in ruim dertig jaar verzameld, die onze huurflat eens tot een klein museum maakten, voordat ik de deur voorgoed achter me sloot, vijf

jaar geleden. Met het geld dat de ‘museumstukken’ hadden opgebracht verhuisde ik mijn pak naar Indonesië. Daar staat het nu klaar om tot boek, documentaire, podcast, YouTube-clip en wat al niet meer te worden of... tot stof te vergaan. Weggevreten te worden door *rayaps*, witte mieren. Onbruikbaar te worden, beschimmeld en aan elkaar geplakt door het vocht. Want meer nog dan de corruptie, collusie en het nepotisme die hier woekeren, is de almachtige natuur de grootste vijand die we hier in Indonesië tegemoettreden, en die de staatskas en huishoudportemonnee leegplundert.

Digitalisering is daarom noodzaak. Het pak redden van de teeloorgang of accepteren dat alles vergankelijk is. Het is allemaal zo relatief. Veertig jaar werk en verzamelde kennis die door een brand, een aardbeving of bijvoorbeeld een overstroming in één klap weg is. Het kan hier zomaar gebeuren. Wat is erger, beste lezer, alles in één klap te verliezen of het langzaam weg te zien rotten in dit alles vermolmende klimaat? Mijn pak is rijkelijk gevuld. Het loopt over van kennis. Maar is het ook kennis waar nog iemand op zit te wachten? Hoe anders was dat in de tijd van Multatuli, toen er nog zoveel te ontdekken en onbekend was in de wereld. Of zo het al bekend was, het nog niet makkelijk toegankelijk was en zeker niet voor een man uit het volk als ik ben. Mijn pak van Sjaalman bestaat voornamelijk uit kwetsbaar papier, celluloid, banden met magnetisch opgeslagen audiovisuele informatie en daarnaast mijn enorme Indonesië-bibliotheek bestaande uit duizenden titels, fictie en non-fictie. Dit alles stalde ik in de studio van de kunstenaarsgemeenschap waartoe ik behoor.

Het pak is mijn geheugen, want mijn brein is erg selectief en biedt geen plaats aan zoveel informatie en herinneringen. Mijn geheugen! Een mooie metafoor voor mijn archiefkasten vol stofmappen met kennis, opstellen en verhandelingen:

- Over hoe Nusantara Nederlands-Indië werd.
- Over de invloed van het Nederlands op de Indonesische nationale taal.
- Over de koloniale nalatenschap in het hedendaagse Indonesië.
- Over neokolonialisme.
- Over de nieuwe feodale klasse.
- Over cultureel kolonialisme.
- Over re-islamisering in Indonesië.
- Over de beknutting van het vrije woord en beeld in het Indonesië van de Orde Baru.
- Over het consumptief krediet als veroorzaker van files, luchtverontreiniging en meer ellende.
- Over de Indonesische filmindustrie.
- Over de provincie Banten.
- Over de woelige geschiedenis van Banten.
- Over het belang van Banten voor de v.o.c.
- Over de districten Serang, Pandeglang en Lebak in de provincie Banten.
- Over de ontvangst van *Max Havelaar* in Nederlands-Indië en Indonesië.
- Over de communistische opstand in 1926.
- Over de Indonesische vertaling van *Max Havelaar*.
- Over de film *Max Havelaar*.
- Over de polemieken rond het boek en de film.
- Over het Multatuli-jaar 1987.
- Over de *Max Havelaar* als reisgids in Lebak.
- Over het Multatuli-congres op de Universiteit van Indonesië.
- Over de schrijver Pramoedya Ananta Toer en Multatuli.
- Over de dichter Rendra en de mensen van Rangkasbitung.
- Over de Multatuli-leestuin in Ciseel.
- Over de studentenvereniging Kumala.
- Over de geschiedenis van het Multatuli Museum in Rangkasbitung.
- Over het primordialisme van de Lebakkers.

Over het Multatuli Festival in Rangkasbitung.
Over de documentaire *Nadat Multatuli vertrok*.
Over....
En over.... En over.... En over....

Ik ga mijn pak van Sjaalman openen. Ik ga u mee op reis nemen door de tijd en door Lebak met Multatuli als reisleader en de *Max Havelaar* als gids.

Februari 2019 – een onverwachte ontmoeting

Het is laat in de middag als ik van het station naar de *alun-alun* wandel. De ergste hitte is inmiddels voorbij. Het is niet voor het eerst dat ik Rangkasbitung bezoek. Anders dan gewoonlijk kies ik ervoor om via de Jalan Multatuli naar het grote centrale plein te lopen. Als ik deze weg neem kom ik precies uit bij het gebouw van het regionale bestuur, waar ik vandaag moet zijn. De Multatuliweg is vier banen breed. Hij begint bij de brug over de Ciujungrivier, waar hij aansluit op een belangrijke toegangsweg tot de stad. Vandaar loopt hij helemaal tot aan het centrale plein. Een continue stroom van scootertjes, auto's en *angkots*, de minibuses voor stadsvervoer, passeert me. Een oude foto uit 1930 laat zien dat deze weg ook in de koloniale tijd al deze naam draagt. Er staan nog steeds een aantal huizen uit die tijd. Verder twee minimarktjes, winkels, een paar restaurants en *warungs*, een school en veel spuuglelijke nieuwbouw. De weg is de oudste verwijzing naar de beroemde Nederlandse schrijver Multatuli in Rangkasbitung. De plaats waar hij in 1856 korte tijd de post van assistent-resident bekleedde in het koloniale Nederlands-Indië.

Zo'n beetje halverwege valt mijn oog op een lange, grijze muur met een muurschildering aan de overkant van de weg. Het lijkt een portret van Multatuli met daarnaast een tekst in het rood. Ik besluit over te steken en een kijkje van dichtbij te gaan nemen.

Het is onmiskenbaar Multatuli met zijn borstelsnor, naar de beroemde foto van Mitkiewicz van de schrijver, uit 1864. Hij staart wat wazig de leegte in. Hier toch wat vriendelijker kijkend dan op het origineel. De tekst in rood, met een witte en zwarte omranding vermeldt: ‘Apakah ketamakan pejabat terkait dengan keluarga yang kuat?’ ‘Is de hebzucht van bestuurders verbonden met machtige families?’ Naast de schildering staan een paar namen: R. Faisal27, M Kiki Ap en Damat Selatan, met het jaartal 2018.

Een held zonder straatnaam

Ik ben vandaag door de hier geboren en getogen historicus Bonnie Triyana uitgenodigd voor een talkshow. Het thema is ‘Van strijd, via erkenning naar straatnaamgeving’. De avond is georganiseerd door een van de studentenverenigingen van Lebak. De Keluarga Mahasiswa Lebak (Studentenfamilie Lebak), afgekort Kumala. Zij hebben Bonnie uitgenodigd om te spreken over de historische achtergrond van naamgeving van straten en gebouwen, etc. Er zijn zo’n dertig studenten aanwezig. Een erelid van de studentenvereniging opent de talkshow. Het is een wat nors kijkende man van een jaar of zestig, netjes gekleed met een colbertje. In het Soendanees, de taal die in Lebak wordt gesproken, pleit hij voor het noemen van straten naar lokale helden die zich zeer verdienstelijk hebben gemaakt voor de regio. Met name Uwes Qorny wordt genoemd. Hij is een van de oprichters van Kumala en betrokken bij de totstandkoming van de provincie Banten. Waarom krijgt hij geen erkenning door een straat of gebouw naar hem te vernoemen? ‘Waarom worden straten alleen naar nationale helden en zelfs naar een koloniaal ambtenaar zoals Multatuli vernoemd? Er is al een apotheek Multatuli en de aula van het gemeentehuis is naar hem vernoemd. Nu is er ook nog een museum dat Multatuli’s naam draagt en de Saïdjah en Adinda-bibliotheek verwijst ook al naar hem.’ De ambtenaar van publieke werken die

de naamgevingspolitiek van het bestuur moet verantwoorden, wordt in zijn bijdrage voortdurend onderbroken door het erelid. De studenten roepen suggesties voor naamgeving voor een straat of beter nog voor het stadion of het station. De in de hoek gedreven ambtenaar geeft toe en belooft, *Insyah Allah*, indien God het toestaat, ervoor te zorgen dat er een straat of iets anders naar Kumala's held vernoemd zal gaan worden.

Het is de nalatenschap die blijft

Dan is het woord aan Bonnie om uit te leggen waarom het museum ook weer vernoemd is naar Multatuli. Bonnie opent zeer diplomatiek met te vertellen dat hij de naam van Uwes Qorny voor het eerst hoorde van zijn vader, die met hem bevriend was. Vervolgens herinnert hij zich dat hij al lang geleden heeft voorgesteld aan leden van Kumala om een biografie van Uwes Qorny te schrijven. Zodat zijn gedachtegoed bewaard blijft. Tot op heden is dat nog niet gebeurd, merkt hij op. Ondertussen is het erelid druk met zijn mobieltje en toont totaal geen interesse meer voor wat er gezegd wordt. De studenten zijn stil. De naam van een straat heeft pas betekenis als er een historische context is die verklaart waar de persoon achter de naam voor stond, verklaart Bonnie. Na Qorny nog een veer in zijn kont te hebben gestoken en het belang van een rolmodel, een icoon te hebben benadrukt, komt hij bij Multatuli. Het museum heeft niet Multatuli als thema maar antikolonialisme. Waarom dan toch de naam Museum Multatuli gegeven? Door de aanklacht tegen het koloniale systeem in zijn boek *Max Havelaar*, dat vertaald is in meer dan veertig talen. 'Daardoor is Lebak bekend bij miljoenen lezers in de hele wereld. Met zijn verhaal inspireerde hij de grondleggers van het onafhankelijke Indonesië. In het boek schetst Multatuli een beeld van het Lebak van die tijd. Als we blijven praten over of hij wel of niet iemand van Lebak was, inheems of niet, een held in de

ogen van Lebak of niet, komen we geen stap verder. We moeten praten over gedachtegoed en ideeën, ongeacht van wie ze afkomstig zijn.' Als Uwes Qorny een belangrijke persoon is voor Lebak en Banten, verspreidt dan zijn intellectuele nalatenschap, besluit Bonnie. Opdat hij een straatnaam waard is, niet alleen in Rangkasbitung, maar in heel Banten. Zodat iedereen weet wie hij is en waar hij voor stond.

Het is een lange avond geworden en pas na elfen verlaten we Rangkasbitung. Na een autorit zonder files bereiken we Jakarta. We zoeken nog een eettentje dat open is op dit uur van de nacht, want echt te eten gekregen hebben we niet. Na een maaltijd van geroosterde vis, gaan we rond een uur of twee huiswaarts. Vanacht ben ik Bonnies gast, want er is op dit uur geen vervoer meer naar mijn woonplaats Depok.

Bonnie had een punt toen hij het had over het belang van iemands nalatenschap, het verhaal achter de persoon naar wie een straat, weg, laan, plein, park of zelfs maar een steeg vernoemd wordt. Hoe belangrijker zijn nalatenschap wordt geacht, hoe belangrijker de weg of het gebouw of instituut naar wie het vernoemd is. In Indonesië is naast Rangkasbitung in 4 andere steden een straat naar Multatuli vernoemd. In Bandung, Medan, Jambi en Muara Enim. Geen van alle plaatsen waar Eduard Douwes Dekker werkzaam is geweest. In die plaatsen ontbreekt zijn naam op de straatnaambordjes. In Nederland zijn meerdere straten, lanen en wegen naar Multatuli en zijn beroemdste literaire karakter Max Havelaar vernoemd. Zelfs een burg en een brug dragen de naam Max Havelaar. En er is een fairtradekeurmerk naar Max Havelaar vernoemd. Dat zegt iets over de persoon en zijn nalatenschap. In Nederland wordt Multatuli gezien als een van zijn belangrijkste schrijvers. Velen weten ook nog te melden dat hij *Max Havelaar* schreef. Maar leest de jeugd van vandaag *Max Havelaar* nog? Vrijwillig of verplicht voor hun literatuurlijst? Hoeveel mensen weten dat hij zoveel meer heeft geschreven, waaronder zijn *Minnebrieven*, *Woutertje Pieterse* en de zeven delen *Ideeën*?

Wie is nog bekend met zijn nalatenschap? Is wat hij schreef nog steeds actueel? Opent het nu nog ogen over misstanden die bestaan in Nederland of het buitenland? En inspireert het mensen nog om tot actie over te gaan?

'Dit werk is zo mooi geschreven'

Ik las *Max Havelaar*, net als velen voor en na mij, voor het eerst voor mijn eindexamen middelbare school. Ik vond het een moeilijk boek en de hoofdstukken die in Nederland spelen vond ik saai. Maar de hoofdstukken die in Indonesië spelen met beschrijvingen van natuur, het dagelijks leven en de machtsverhoudingen in de kolonie spraken mij wel aan. Het voedde mijn wens om te reizen en meer van de wereld te zien. Door me als vrijwilliger aan te sluiten bij de Wereldwinkel leerde ik dat de onderdrukking en uitbuiting van de rechteloze, arme boeren en dagloners die in het boek beschreven worden nog steeds in grote delen van de wereld plaatsvonden. Steeds meer werd ook de rol van de Droogstoppels me duidelijk. Door mijn relatie met Theo, die een Indische achtergrond had, en door ons radiowerk kwam ik voor het eerst in Indonesië in 1980. Daar werd ik dagelijks geconfronteerd met de misstanden waarover Multatuli schreef in zijn *Max Havelaar*. En overall kwamen Saïdjahs en Adinda's tot leven. In 1987 reisden we voor het eerst naar Lebak waar we met *Max Havelaar* als reisgids de plaatsen bezochten die in het boek genoemd worden. Bijna dertig jaar later ontmoette ik een delegatie uit Lebak die Nederland bezocht op zoek naar artefacten voor een nieuw op te richten Museum Multatuli in Rangkasbitung. Ik raakte met hen in gesprek en werd door Bonnie uitgenodigd om deel te nemen aan de voorbereidingen voor het museum.

Om me in te lezen pakte ik *Max Havelaar* weer uit de boekenkast en herlas het. Meer dan tevoren werd ik gepakt door het boek. Door de bijzondere compositie ervan en Multatuli's uitzonderlij-

ke manier van vertellen. Ik genoot van de vele uitweidingen die me vroeger verveelden. Ik ging me steeds meer in de persoon en het werk van Multatuli verdiepen. Er is een hele bibliotheek vol geschreven over de man en zijn schrijfsels. Online zijn de treffers niet te tellen. Wat me begon op te vallen was dat, op een enkeling na, niemand zich had afgevraagd hoe het het volk van Lebak was vergaan nadat Multatuli vertrokken was. Het volk dat Douwes Dekker inspireerde om *Max Havelaar* te schrijven. Dat eigenlijk niemand antwoorden had gezocht op de vragen die Havelaar stelt in het boek. Zo begon mijn zoektocht naar antwoorden. Er volgden uitgebreide gesprekken met Bonnie, die geboren is in Rangkasbitung, de hoofdstad van de regio Lebak en ik reisde de afgelopen jaren vele malen op en neer en maakte kennis met de bevolking.

Multatuli zelf constateerde dat *Max Havelaar* niet de veranderingen had gebracht waarop hij had gehoopt. De vader van de Indonesische pers Tirta Adhi Soerjo haalt begin mei 1910 Multatuli zelf aan in een artikel in zijn krant *Medan Prijaji*. 'Dit werk (...) is zo mooi geschreven, dat het de aandacht afleidt van de praktijken zoals die ook heden ten dage nog worden bedreven.' Zo was het 110 jaar geleden, maar is dat nu nog zo? Komen deze praktijken in het huidige Lebak nog altijd voor?